

ІНТЕГРАЦІЙНІ ВЕКТОРИ УКРАЇНИ – ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

На період досягнення Україною незалежності, зазнала змін система координат повоєнного періоду розвитку: розпалися великі геополітичні блоки Організація варшавського договору (ОВД) та СРСР. У світі запанувала атлантична стратегія, а морська наддержава взяла гору над суходолом євразійського континенту. Поміж нових держав постала й Україна. За своїми геополітичними складовими вона вигідно відрізнялася від більшості нових країн.

Як зовсім ще молода держава Україна прагне усвідомити себе в геополітичному просторі в контексті розвитку світової цивілізації, визначити свої пріоритети, реальні національні інтереси й виробити стратегію і тактику їх реалізації. Вирішення цих завдань передбачає вироблення науково обґрунтованої геостратегії, побудованої на прогнозуванні імовірних шляхів розвитку держави при виборі векторів розвитку.

На думку американського дослідника Стівена Коена сьогодні “холодна війна” не закінчилася, як ми звикли про це думати, а просто перейшла у затяжне протистояння США та Російської Федерації, а кордони цієї війни проходять саме по українському кордону [1]. Саме тому актуальність теми геополітичного самовизначення України є очевидною.

На жаль, в Україні вивченню геополітичних питань приділяється не дуже багато уваги.

Метою дослідження є аналіз наявної наукової літератури з геополітичних питань, аналіз поглядів та підходів дослідників до проблеми української геополітики та спроба прогнозу щодо майбутніх перспектив української зовнішньої політики.

В ході дослідження автор використовував аналіз першоджерел, аналіз документів та контент-аналіз.

Серед сучасних дослідників можна виділити О. Дергачова, В. Кириченка, В. Горбуліна, В. Шахова, Ф. Рудича, Т. Возняка. Проблематикою української геополітичної самовизначеності займалися науковці з різних політичних таборів. Із західних дослідників можна виділити хрестоматійні роботи З. Бжезинського, І. Валерстайна. Інші погляди на українську геополітику виробили російські науковці О. Дугін та А. Уткін. Таким чином, у роботі ми спробуємо дати характеристику працям з української теоретичної геополітики та проаналізувати стан наукової розробки проблеми. Як видно з вищесказаного свої окремі погляди на

українську зовнішньополітичну стратегію були і у західних, і у східних вчених, саме тому в роботі ми спробуємо проаналізувати обидва можливих напрямки розвитку української зовнішньої політики.

Однією з найважливіших категорій геополітики є геостратегія, під якою ми розуміємо комплекс практичних методів реалізації теоретичних геополітичних розробок. Аналізуючи сучасні наукові напрацювання, слід зазначити, що Україна, на жаль, ніколи не мала чіткої геополітичної стратегії [4, с. 260].

Аналіз геополітичних особливостей України дає підстави стверджувати, що вона в цьому відношенні має багато переваг, оскільки вигідно відрізняється своїм географічним положенням. До того ж Україна володіє досить вигідними шляхами сполучень, має вихід до Чорного моря. На нашу думку, більшість розмов про майбутню перспективу стосунків України та Європейського Союзу опираються на географію.

Український дослідник Тарас Возняк вважає, що насправді Україна перебуває не між ЄС та РФ, а у геополітичному трикутнику ЄС-США-РФ. Опинившись у ньому, Україна повинна вибирати в якому напрямі будувати свою зовнішню політику.

Так, наприклад, відомий дослідник С. Пирожков вважає, що Україна є регіональною, виключно європейською державою, тобто її власні національні інтереси виявляються через загальноєвропейські структури [13, с. 30]. Водночас такі українські науковці, як Ф. Рудич та О. Дергачов, схильні розглядати її як державу бірегіональну, тобто таку, яка одночасно належить до двох регіонів – Європи та Євразії, причому в обох Україні належить периферійне положення [13, с. 11]. Така ж думка і американського дослідника С. Хантінгтона. Він вважає, що Україну можна віднести до “роздвоєних країн”, частини якої належать до двох різних цивілізацій [17, с. 23]. Сучасну Європу розділяють не ідеологічні, а культурно-цивілізаційні відмінності, коли західній цивілізації протистоять православна та мусульманська. Така лінія розділу, на думку Хантінгтона, пролягає вздовж сучасного кордону між Росією і Фінляндією і країнами Балтії, розтинає Білорусь та Україну, відокремлюючи греко-католицьку Західну Україну від православної Східної, а далі, обігнувши зі Сходу Румунську Трансильванію, сягає Адріатики, збігаючись з історичними кордонами між Габсбурзькою та Оттоманською імперіями [17, с. 243]. Місце “буферної зони”, яка б допомогла “трансформувати” Росію прагне відвести Україні інший американський дослідник З. Бжезинський. Він надає високого значення незалежній Україні для глобальної світової політики, оцінюючи сам факт її виникнення як третю за своєю історичною значимістю подію в ХХ ст. після розвалу Габсбурзької монархії і розколу світу на протилежні системи

після Другої світової війни. Вчений зауважує, що роль і місце України в процесі європейської інтеграції можна розглядати з позиції наслідування (імітації) та переорієнтації. Процес наслідування європейського досвіду, процес розбудови справжньої системи безпеки передбачають включення України до процесу історичного примирення, регіональної співпраці. Проте найважливішим аспектом незалежності України є її вплив на Росію, оскільки це гарантує безболісну трансформацію останньої з імперіалістичної в національну державу [3, с. 43].

Відомий американський вчений Г. Кіссінджер вважає, що Україна розташована на сході геополітичного простору, який розмежовує двох із шести глобальних носіїв могутності – Європу і Росію. Аналізуючи цю ситуацію, він зауважує, що оскільки Росія продовжує чинити тиск на Європу, а принциповим завданням Атлантичного союзу є гарантування того, щоб російський традиційний націоналізм не виплеснувся через кордони цієї країни, є очевидним, що реалізація Америкою глобального балансу сил включає Україну до кола ймовірних кандидатів на “врівноваження” Росії в Європі [19, с. 102].

Таким чином, західні політологи розглядають Україну не як самостійну геополітичну одиницю, що має власні інтереси на міжнародній арені, а як об’єкт посилення свого впливу і тиску на Росію, або як буферну державу, місією якої є розмежування західноєвропейського та російського просторів.

Як одна з найбільших країн Європейського континенту, Україна об’єктивно приречена бути важливим чинником тих процесів, що відбуваються в Європі, і не може залишатися осторонь тих динамічних інтеграційних процесів, які сьогодні визначають її обличчя. З іншого боку, не можна відкидати історичні, психологічні та економічні зв’язки зі східним сусідом Росією.

Аналіз різних джерел свідчить, що основу європейської політики України сьогодні складають такі геополітичні пріоритети:

1. Вживання України як суверенної незалежної держави [9, с. 8].
2. Повернення України до європейського цивілізаційного простору [9, с. 8].
3. Пріоритетна орієнтація на інтеграцію до Європейського Союзу. Поглиблення спеціального партнерства з НАТО [9, с. 8].
4. Підтримка і розвиток рівноправних, взаємовигідних економічних, політичних і соціокультурних відносин із Росією [20, с. 73].
5. Цілеспрямована діяльність із формування “поясу стабільності” та регіональних структур безпеки від Балтійського і Чорного морів до Закавказзя та Середньої Азії [20, с. 73].
6. Активна участь у створенні європейських і євразійських “транспортних коридорів” [20, с. 73].

7. Курс на альтернативне лідерство на теренах колишнього СРСР [20, с. 74].
8. Цілеспрямоване формування в масовій свідомості універсальних європейських і євроатлантичних цінностей і соціокультурних орієнтацій [20, с. 74].

Зі свого боку у Заході також є інтереси і не можна недооцінювати їх прагматичність. Можна із впевненістю говорити, що західний світ зацікавлений у збереженні західної цивілізації, протидії створенню та зміцненню будь-якого геополітичного блоку. Як один із засобів ідеологічного впливу на країни, близькі до західної культури Захід може використовувати поширення НАТО, міжнародних і регіональних та інших інститутів на схід. При налагодженні практичних міжнародних контактів не можна забувати про ці стримуючі фактори.

Але якщо Україна прагне європейської інтеграції, то вона не повинна обмежуватися зовнішньополітичними деклараціями. Важливо наголосити, що потрібні реформи і ці реформи – не якась суто дипломатична поступка в бік ЄС, а необхідна передумова трансформації України в модерну європейську державу. Вирішення завдань європейської інтеграції здебільшого залежить від вирішення низки внутрішніх українських проблем. Саме на цьому наголосив в інтерв'ю виданню *contr.info* дослідник, І. Валлерстайн. “Поки Європа не повернеться до ідеї вступу України в Євросоюз, треба продовжувати жити, отже, братися за голову й починати приймати рішення” [5].

На жаль, українські урядовці тільки на словах підтримують ідею інтеграції України до Європи. На Четвертому засіданні Ради з питань співробітництва Україна – ЄС (26 червня 2001 року, м. Люксембург) сторони домовилися про 6 пріоритетів у впровадженні Угоди про партнерство та співробітництво та їхнє конкретне наповнення в таких сферах, як енергетика, торгівля, юстиція, наближення законодавства до норм і стандартів ЄС, охорона навколишнього середовища, співробітництво в транспортній сфері [18, с. 32].

У грудні 2006 року експерти Центру Разумкова провели громадський моніторинг та дослідження і експертне опитування по стану виконання Плану дій “Україна – ЄС”. Результати цього опитування не втішають вітчизняних євроінтеграторів великою кількістю відкритих питань. Результати дослідження свідчать про те, що в цілому стан реалізації Плану дій Україна – ЄС, як і здійснення відповідних урядових заходів у 2006 р., не можна вважати оптимальним. Дані цього дослідження наведені в табл. 1 [21, с. 5].

Незважаючи на негативні результати плану дій, нещодавно Верховна Рада вражаючою кількістю голосів (399 “за” і жодного “проти”) ухвалила Заяву “Про започаткування переговорів між

Україною та ЄС щодо укладення нового базового договору”, в якій народні обранці одностайно “усвідомили, що європейська ідея стає в Україні сутністю суспільної свідомості” та закликали ЄС “визначати перспективи європейського поступу України”.

Підсумовуючи викладене та спираючись на ряд наукових джерел [14, с. 571; 18, с. 578], можна логічно наголосити на перспективних завданнях української європейської політики.

У першу чергу для України актуальним стає реформування суспільних відносин, поліпшення міжнародної репутації, повноцінна євроатлантична інтеграція. Актуальною постає проблема побудови безпеки триєдиним шляхом, в площині воєнно-оборонній, розвідувально-поліційній і політико-дипломатичній. Також слід вивести відносини Україна – ЄС у сфері зовнішньої політики і безпеки на рівень “особливого або асоційованого стратегічного партнерства”. І врешті-решт реалізація завдань європейської інтеграції вирішальною мірою залежить від забезпечення сталого зростання та прискореного економічного розвитку.

Як бачимо, Україна прагне стати активним суб’єктом, який формує геополітичний простір навколо себе. Але при цьому вона залишається здебільшого пасивним об’єктом масштабних процесів, що розгортаються в новій Європі. Одним зі стримуючих факторів однополосного європейського розвитку України є фактор східного сусіда Росії, основою геостратегії якої є доктрина “багатополосного світу”. На її основі передбачається створення такого світопорядку, де б не було диктату однієї держави чи групи держав. Розуміючи під “полюсами” інтеграційні угруповання держав, Росія вважає країни СНД зоною свого політичного впливу, під який, звісно, підпадає й Україна. Але все ж, незважаючи на розходження щодо стратегії стосунків з Євросоюзом, Росія, так само як і Україна, зацікавлена в контактуванні з ним не лише в економічній, а й у політичній сферах, у будівництві спільного європейського дому. Таке прагнення Росії цілком відповідає інтересам України.

Найбільш оптимальним варіантом розвитку цих держав є так звана модель “кооперативної незалежності” [6, с. 4]. За думкою українського політолога Дмитра Видріна, це модель міждержавних відносин, що базуються на зміцненні стабільних і самостійних держав. Слід погодитися з думкою вченого, що моделлю для наших взаємин із Росією можуть бути відносини між США і Канадою. Це різні за економічним потенціалом країни, політично незалежні одна від одної, і такі, що поважають національні особливості кожної з них. Саме така модель, на нашу думку, і має бути стратегічною метою України у відносинах із Росією.

Принципова відмінність українських і російських підходів у європейській політиці полягає в економічній та політичній мотиваціях. Росія прагне залишитися самостійним центром сили і ставить за мету співробітництво з Європою. А метою української політики є повномасштабна інтеграція в Європу. Життєва необхідність просування України до Європи визначається прагненням повноцінного ствердження її у міжнародному співтоваристві. Враховуючи геополітичні масштаби Російської Федерації та розташування більшої частини її території в азійсько-тихоокеанському регіоні, європейський вектор має для неї значно менше значення, ніж для України.

Характеризуючи українсько-російські відносини слід виходити з того, що їхній стабільний розвиток залежить від переведення в економічне русло, що буде вигідно обом партнерам. Україна є найбільшим споживачем російського газу в Європі. Якщо Європа споживає 110-120 млрд. куб. м. російського газу, то тільки одна Україна – 55-60 млрд. І які б проекти диверсифікації не пропонувались, все одно Росія залишається для України найпотужнішим постачальником енергії.

Підводячи підсумок, зазначимо, що, на жаль, української наукової літератури з геополітичних питань вкрай мало і політики відчують, на наш погляд, недостатність кваліфікованих кадрів для ведення незалежної зовнішньої політики. До прийняття геополітичних рішень не залучаються експерти з геополітики, економіки, соціології і через це необхідні владні рішення не були прийняті. Наша державотворча еліта не піднялася до рівня вироблення власної геостратегії. За часів незалежності багато змінилося, відносини з Росією стали більш прагматичні і професійні, але патронажне ставлення до нашої країни з боку Євросоюзу дотепер не дає нам можливості приймати самостійні рішення. Тому Україна, на нашу думку, повинна чітко визначити і настійно впроваджувати в життя цілісну зовнішньополітичну стратегію.

Процес євроінтеграції вимагає від України адаптації свого законодавства до європейського, модернізації та розвитку економіки, здійснення економічних і соціальних реформ. Сьогодні стає очевидно, що вітчизняна політична еліта має докладати значних зусиль для об'єднання з метою творення та розвитку країни, успішного використання її можливостей.

Говорячи про геополітичне майбутнє України В. Андрущенко прогнозує такі його сценарії:

1. Хитання між Сходом і Заходом. Ситуація, що мала місце 17 років незалежності.
2. Включення України до геополітичного процесу співробітництва з Росією і через Росію, а саме: створення союзу Росія – Україна – Білорусь.

3. Інтеграція до Європейського Союзу паралельно зі зближенням Росії з Європейським Союзом і рівноправним партнерством Росії й України в економічній сфері [2, с. 87].

На наш погляд, для нашої країни найбажаніше майбутнє – справжнє поєднання суверенності, економічної ефективності і соціальної справедливості. Досягти цього можна лише через інтеграцію до Європейського Союзу, але поступово, протягом майбутніх 20-30 років, у той же час нарощуючи економічний потенціал, шляхом повного використання потенціалу “серединної” країни. При цьому Україні необхідно вибудовувати свою зовнішню політику, орієнтовану тільки на власні інтереси. Це сприятиме тому, що Україна зможе стати впливовим фактором створення механізму оптимальної моделі безпеки Європи ХХІ століття, від чого залежить перспектива геополітичного, а отже й міжнародного становища нашої держави.

1. Stephen F. Cohen. The New American Cold War, The New American Cold War // <http://www.thenation.com/doc/20060710/cohen>.
2. Андрущенко В. Організоване суспільство / Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2006, – 634 с. 3. Бжезінський З. Велика шахівниця / Пер. з англ. – Львів; Івано-Франківськ: “Лілея-НВ”, 2000. – 236 с. 4. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія. – К: КНЕУ, 2001. – 733 с. 5. Валерстайн І. Україна у світосистем // <http://www.contr.info>. 6. Выдрин Д. Лицом к Европе не значит задом к России // Комсомольская правда в Украине. – 2002. – 1 марта.
7. Горбулін В.П. Інтеграційні процеси та розвиток країн центральної і східної Європи // <http://www.niss.gov.ua/book/journal/geopol.htm>.
8. Дергачов О. Небезпека як атрибут державності // Політична думка. – 1997. – № 1. – С. 89 – 100. 9. Друзенко Геннадій. – Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2005 // <http://www.ji-magazine.lviv.ua>.
10. Кириченко В.П. Захід чи Схід: пошук балансу // Політика і час. – 2000. – № 10. – С. 8-11. 11. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. – К.: Либідь, 2003. – 176 с. 12. Пирожков С. Україна в геополітичному вимірі: деякі пріоритети // Украина в современном геополитическом пространстве. – Приложение № 5 (10) к журналу “Персонал”. – 2000. – № 2 (56). – С. 10-12. 13. Рудич Ф. Україна, Росія, Євроатлантика: деякі аспекти взаємовідносин // Украина в современном геополитическом пространстве. – Приложение № 5 (10) к журналу “Персонал”. – 2000. – № 2 (56). – С. 22-26.
14. Стрельчук Н.В. Зовнішня політика України та регіональна безпека країн Південно-Східної Європи // Матеріали II міжнародної наукової конференції (Одеса, 24-26 травня 2002 р.) / Укладач Л. Марголіна; Канад.-укр. проект “Демократична освіта”; МОН України; Ін-т вищої

освіти АПН України; Одеська національна юридична академія. – К.: Ай Бі, 2003. – С. 571-578. **15.** Уткин А.И. Мировой порядок XXI века. – М.: Эксмо, 2002. – С. 244-259. **16.** Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: ООО “Издательство АСТ”, 2003. – 603 с. **17.** Чалий О. Стан та перспективи співробітництва між Україною та Європейським Союзом // Інституційні реформи в ЄС. – 2004. – № 4. – С. 34. **18.** Чальцева Е.М. Процесс формирования и осуществления внешней политики Украины за десятилетний период // Матеріали ІІ міжнародної наукової конференції (Одеса, 24-26 травня 2002 р.) / Укладач Л. Марголіна; Канад.-укр. проект “Демократична освіта”, МОН України; Ін-т вищої освіти АПН України; Одеська національна юридична академія. – К.: Ай Бі, 2003. – С. 578-593. **19.** Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. – К.: Либідь, 2003. – 174 с. **20.** Матійчик Я.П. Між Європою й Азією. Пріоритети зовнішньої політики України у контексті геополітичного розвитку // Політика і час. – 2002. – № 9. – С. 24-28. **21.** Пашков М., Чалий В. Украина и расширение ЕС: проблемы, последствия, перспективы // Зеркало недели. – 2001. – № 45 (369) 17 ноября. – С. 5.

Таблиця 1

Оцінка досягнень окремих пріоритетів Плану дій Україна – ЄС

№ з/п	Пріоритет	ЄС	Українська сторона
1	Демократія та верховенство права	Певний прогрес	Значний прогрес
2	Незалежність судової системи	Певний прогрес	Певний прогрес
3	Боротьба з корупцією	Певний прогрес	Певний прогрес
4	Права та свободи громадян	—	Невеликий прогрес
5	Громадянське суспільство	—	Невеликий прогрес
6	Свобода ЗМІ	Значний прогрес	Значний прогрес
7	Права національних меншин	Певний прогрес	Певний прогрес
8	Ефективна ринкова економіка	Ціль досягнута	Ціль досягнута
9	Покращення інвестиційного клімату	Певний прогрес	Певний прогрес
10	Зменшення бідності	Певний прогрес	Певний прогрес
11	Безпека продуктів харчування	Значний прогрес	Значний прогрес
12	Покращення системи освіти	Значний прогрес	Значний прогрес